بونیادی زمان لە کۆشیعری (وشەکانم بەسەر باڵی پایزەوەن).. عەبدوڵا سڵێمان(مەشخەڵ)

بەرایی

زمان لە کۆشیعری (وشەکانم بەسەر باڵی پایزەوەن)(١) زمانێکە سادە و ڕوون و بێ گرێوگۆڵ؛ کە خوێنەر بێ ئەوەی زەحمەتییەک بێتە ڕێی، دەتوانێت پەیامی کۆمەڵایەتی دەقە شیعرییەکان و مەبەستی شاعیر لەیەکەم خوێندنەوەدا دەستەبەر بکات. ئەمەش بەو مانایە نییە کە زمانی شیعرەکان سفت و بەهێز نییە. نا؛ زمانی شیعرەکان کەم تا زۆر ئیشی لەسەر کراوە، بەڵام لەئاست چاوەڕوانی خوێنەری جیددیدا نییە. بەدەربڕینێکی تر، زمان لەم کۆشیعرەدا ئیشی لەسەر کراوە، وەلێ ئاگایانە ئیشی لەسەر نەکراوە. من دەزانم شاعیر ت□ک□شاوە دەست بۆ ئیقاعی شیعریی جوان و وشەی مۆسیقی و دەربڕینی گونجاو بەرێت، بەڵام نەیتوانیوە شیعرەکان بگەێنێتە ئاست شیعری ئەمڕۆ. دیارە ئەمە بەو مانایە نییە کە ئەم شیعرانە شیعر نین، بەڵکو زیاتر مەبەستمە ئەوە بڵێم کە شاعیر پێویستی بە قاڵبوونەوەی زیاتر و شارەزایی زیاترە لە کێشە ئیستاتیکییەکان و گرفتەکانی شیعر. ئەم قاڵبوونەو□ یەش دەبێتە هۆی تۆکمەبوونی مەعریفەی شاعیر سەبارەت بە زمان و تەکنیک و ئیستاتیکای شیعریی کەدواجار تەنها خۆی و شیعر لێی سوودمەند دەبن. با بەتێک کە من لەم کورتە نووسینەم لێی دەدوێم بونیادی زمانی شیعرییە. من لێرەدا دەمەوێت لەڕێگەی دوو ڕۆچوونی ڕەخنەییەوە بگەم بە خاڵی مەبەست. بگەم بەو جێگەیەی کە لە ڕێگەی ئەم خوێندنەوەیەوە هەندێک قسە لەسەر زمانی شیعریی لای عارف کوردەی شاعیر بکەم.

دوو ڕۆچوون

ڕۆچوونی یەکەم : ڕۆچوون بەنێو واتا و پەیام لەڕێگەی دەربڕین و گوزارشتە شیعرییەکانەوە.

لە دووتوێی ئەم کۆشیعرەدا بۆ خوێنەر ئاسان نییە بتوانێت دوو کات و وسەردەمی جیاوازی نووسینی شیعر لای عارف کوردەی شاعیر ببینێت و بیان ناسێنێتەوە؛ مەگەر کەسێک یان خوێنەرێک لە نزیکەوە شاعیر

بناسێت یان ئاگاداری مێژووی نووسینی شیعری شاعیر بێت.(٢) چونکە شیعرە سەرەتاکانی شاعیر زۆربەیان شیعری کرێکارییین و هەڵگری پەیامی شۆڕشگێڕانە و کۆمۆنیستین.

ئایارە..
بۆرژوا گوێ گرە!
لێرە بۆ یان لەوێ
کە تەرەی شیکاگۆین
(ئاگرین؛ شۆڕشین
شۆڕشی کۆپەسەن)
لە ڕووی تۆ ناکوژێن
ژیلەمۆین؛
پەنگرین.
هەتاوین ت□□س□ن. (٣)

عارف کوردەی شاعیر خۆیشی وەک مارکسیستێک هەوڵی داوە لەگەڵ خۆی و شیعر و خوێنەر ڕاستگۆ بێت. هەربۆیەش بەوپەڕی سادەیی بەڵام ڕاستگۆییەوە گوزارشتی لە هەستە چینایەتییەکەی کردووە. لەشیعری بۆ شاپوورەکان دەنووسێت :

شاپورەکان بوون بە مۆم و
کۆلیتە تاریکەکانیان ڕووناك دەکردەوە و
ئەم تونێلەیان بۆ ئێمە جێهێشت
ئێمەش. لەم ئۆقیانووسی کپ بوون و مەینەتی و نایەکسانییە
چراین و هەر وەکو ئەوان ڕاوی تاریکایی دەنێین
وەکو ئەوان سروود بۆ ڕزگاری ئینسان
بە دادپەروەری ژین دەڵێین.(٤)

ئیتر ئەم بیروباوەڕە ئینسانییەی شاعیر هەر تەنها لە شیعرێکدا قەتیس نابێت، بەڵکوو سەردەکێشێت بۆناو ژمارەیەک لە شیعرەکانی.(٥) زمان لەم شیعرە کرێکارییانەی شاعیردا ڕاستەوخۆ و سادە و ساکارە، بەڵام تێژییە لە هەستی ئینسانیی و شۆڕشگێڕانە. دەربڕینە شیعرییە چینایەتییەکان و گوزارشتە شۆڕشگێڕەکان بالادەستییان بەسەر زمانی شیعرەکاندا هەیە و توانیویانە شوناس بە زمانە شیعرییەکە بدەن. هەموو ئەم ئیشکردنانەش (هەڵبژاردنی وشە، سەرەوای گونجاو، جەغد کردنە سەر بابەت) لەناو زماندا ڕوویانداوە. چونکە وەک مارکس دەڵێت : "بیرۆکەکان بەجیا یان لەدەرەوەی زمان بوونیان نییە" (٦) ئەمە ئەو گۆشەنیگا و تێڕوانینەیە کە مارکس دەیخاتە بەردەستمان کە دەتوانین بایەخی زمان و تەنانەت نووسین و بۆچوونەکانیش لە هەناوی زماندا ببینین و بخوێنینەوە. هێزی گوزارشتی زمان دەتوانێت نەک

هەر شوناسی دەربڕینەکان بێت، بەڵکو شوناسی کەی نووسین بێت لای نووسەرێک.
هەرچی شیعرەکانی تری شاعیرن، بەتایبەتی لەدوای ساڵی 1995 ەوە؛ لەڕووی پەیامی کۆمەڵایەتی و مەبەستی شیعریی ئاڵوگۆڕیان بەسەردا هاتووە، کە بە بڕوای من ئەو شیعرانە دەربڕی تووڕەیی و دەشکانی شاعیرن لە دۆخی سیاسی و خەباتی کۆمۆنیستیدا. زمانی ئەم شیعرانە، زیاتر زمانێکی کۆن و کات بەسەرچووە کە ئەو زمانە ناتوانێت لەگەڵ گۆشەی سەردەم و ئاڵوگۆڕەکانی کۆمەڵگە بێتەوە. کە من دەکۆشم لە ڕۆچوونی دووەمدا زیاتر لەسەر ئەم زمانە کۆنە دەوەستم.

ڕۆچوونی دووەم : ڕۆچوون بەناو تێکچڕژانەکانی زماندا لەڕێگەی وردکردنەوەی زمان.
ئەم کۆشیعرە بچکۆلانەیە کە زمانەکەی لەناو بەرداشی گوزارشتی شۆڕشگێڕانە و دەربڕینی کۆندا دێت و دەچێت؛ پێکهاتەکەی بەمشێوەیە دزاین کراوە.
یەک : کۆشیعرەکە لە ١٤٦ لاپەڕە پێکهاتووە.
دوو: نزیک بە ٥٢٠٠ وشەیە.
سێ : ١٠ تابلۆی هونەری تێخزێنراوە کەلە ئەنتەرنێتەوە وەرگێراون.
چوار : ٦٥ تا ٧٠ هەڵەی ڕێنووس و تایپی تێدایە.
پێنج : ٣٨ بۆ ٤٠ وشەی ئەفسانەیی و ئاینیی تێدا بەکار هاتووە، وەکو (جنۆکە، شەوە، خاچ، خوا، نوێژ، قیامەت، بەهەشت، حەرام، ئەهریمەن، دوعا، زیکر، ئیبلیس، دۆزەخ، ..تاد)

خەریکن..
ئەهریمەن بۆ بەهەشت
ئەنێرنەوە و
بەهەشتییەکانیش بۆ دۆزەخ.(٧)

شەش : ناوی ٣٢ ئاژەڵ و باڵندەی تێدایە، بۆ نموونە (تیترواسک، پاساری، کەروێشک، کەناری، کوکوختی، پشیلە،جرج،ئاسک، ئەسپ، قەلەڕەش، شاباز، هەڵۆ، کوندەپەپوو، حاجی لەقلەق، کەڵەباب، قەلەپاچکە، چۆلەکە، قەقنەس، ماسی، تیمساح، نەهەنگ، شێر، داڵ، جاڵجاڵۆکە، تاوس، کۆتر، ..تاد)

کەروێشکەکی خەواڵووم و
لەنشێوی چارەڕەشیی
سەرسم ئەدەم.(٨)

حەوت : نزیک بە ٢٠ وشەی کۆنی دەرەوەی چوارچێوەی زمانی مۆدێرنی

تەخزێنراوە لەچەشنی (شەغرە، بەڕەقانێ، کلدان، کانی ژنان، کەپر، مەشکەژێن، چارەکە، سەردوولکە، تەزبیح..تاد)

پرسیار لێرەدا ئەوەیە کە ئایا تا چەند ئەو وشانە لەگەڵ ئاڵوگۆڕەکانی نەو گۆمەڵگەدا دەنەوە؟ بۆچی شاعیر پەنای بردۆتە بەرد چەندین دەستەواژەی سەردەمی فیوداڵی؟

پێتی زوڵم چەند ئەستوور بێ

شغرەی جیەی کۆنە ساڵە دەیپسێنێ. (٩)

ئەم دزاینەی زمان بەمجۆرەی لەم کۆشیعرەدا نمایش کراوە، بێگومان کاریگەری دەبێت بەسەر کەمڕەنگکردنەوەی کەشکردنی خوێنەر بۆ دەقە شیعرییەکان. ئەمەش دەرخەری ئەوەیە کە زمانی شیعری لای شاعیر ئەو گۆڕانە جەوهەرییەی بەسەردا نەهاتووە کە دەبوو بەسەریدا بێت. لەبونیادی زمانی شیعرەکانی عارف کوردە تەکچەژانێک دەبینرێت. ئەم تەکچەژانەش لە زمان پەیوەستە بە بەرز و نزمبوونەوەی ئاستی ئومێد و ڕەشبینی، یان وردتر بڵێم ڕەنگە پەیوەست بێت بە بەرز و نزمبوونەوەی دۆخ و هەلومەرجە شەشگەڕییەکان و گوزارشتکردن لەو هەلومەرجە.

ئەنجام

سەرەنجام لە ئاکامی خوێندنەوەی ئەم کۆشیعرەی شاعیر دەگەین بەو ڕایەی کە نووسەری وشەکانم بەسەر باڵی پایزەوەن، سەرباری هەوڵەکانی لەبواری زمان و بونیادی زماندا، بەڵام هێشتا نەیتوانیوە زمانی شیعریی تەریب بە گەشەی سەردەم بسازێنێت. بۆیە بەبڕوای من شاعیر لەبەردەم هەڵبژاردنێکی سەختدایە. یان ئەوەتە درێژە بەم زمانەی ئێستای دەدات کە سەرەنجام نەک ناتوانێت گەشە بکات، بەڵکو لەوانەیە توانا شیعرییەکانیشی تووشی سستی و لەبارچوون بکات. وەیان ئەوەتا ئاڵوگۆڕێکی چۆنایەتی لە بونیادی زماندا دەسازێنێت و لەوەشەوە تەکانە شیعرییەکانی دەدات و بەرەو پێشەوە هەنگاوە پێ لە داهێنانەکانی لەنێو بزووتنەوەی شیعری رادیکاڵی کوردیدا دەنێت.

عەبدوڵا سەڵمان(مەشخەڵ)

حوزەیرانی ٢٠٢٢

سەرچاوە و پەراوێز :

(١)وشەکانم بەسەر باڵی پایزەوەن عارف محەمەد کوردە چاپخانەی ئاڤێستا کەرکووک چاپی یەکەم ٢٠٢١.

(٢)سەرەتای پەیوەندی ئەدەبیی نێوانمان دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١٩٨٨ کە شیعرێکی ئەم شاعیرە (بولبولی کارگە) لەژێر ناوی (نەوزاد) لە

گەڤاری ڕابەر ئۆرگانی حەلقەی ئەدیبانی کۆمەنیست بڵاو کردەوە. لە دەیەی نەوەدەکانیش شاعیر کەشیعرەکی دەستنووسی بۆ ناردم و منیش دوای خوێندنەوەی بۆ کەمێکی سەرنج بۆم ناردەوە و ئەویش وەک ئیلتزام و ڕێزگرتن لە شیعر وبۆچوونەکانم، دەستنووسەکەی بڵاوی نەکردەوە. ئیدی لەودەمەوە ئەو پەیوەندییە ئەدەبییە بوونی هەیە تا ئەوەی ساڵی پار هەوڵم لەگەڵدا کە شیعرەکانی کۆ بکاتەوە و لە کتێبێکدا چاپیان بکات، ئەوە بوو ئەم کتێبەی لێهاتە بەرهەم.

(٣)وشەکانم بەسەر باڵی پایزەوەن عارف محەمەد کوردە چاپخانەی ئاڤێستا کەرکووک چاپی یەکەم ٢٠٢١ لاپەڕە ٨٨.

(٤)هەمان سەرچاوەی پێشوو لاپەڕە ٩٦.

(٥)بۆ نموونە شیعرەکانی (کاتێ بەڵێک نەبوو، هەوری ئێستا ئاو دانادات، بۆ ئەوانەی لەغوربەتدا ئەژین، وەفایەک بۆ هاوڕێ ئاراس، ماسیحێ ،کوانوویەکی بۆ خەڵەمەش، و ..تاد)

(٦)Karl Marx, Jon Elster “Karl Marx: A Reader”, p.53, Cambridge University Press(1986)

(٧)وشەکانم بەسەر باڵی پایزەوەن عارف محەمەد کوردە چاپخانەی ئاڤێستا کەرکووک چاپی یەکەم ٢٠٢١ لاپەڕە ١٣٧.

(٨)هەمان سەرچاوەی پێشوو لاپەڕە ١٠٠.

(٩)هەمان سەرچاوەی پێشوو لاپەڕە ١٠٢.